

РОЗПОДІЛ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ ПОДРУЖЖЯ: НОРМАТИВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА СУДОВА ПРАКТИКА

Вступ. Досліджено особливості розподілу корпоративних прав подружжя у законодавстві України та в національній судовій практиці; визначено тенденції розгляду та вирішення судами спорів щодо поділу спільного майна подружжя, що є об'єктом корпоративних відносин; сформульовано висновки та пропозиції з удосконалення національної системи правового регулювання сімейних відносин.

Методи. У процесі визначення особливостей поділу корпоративних прав подружжя у законодавстві, правовій доктрині та судовій практиці було застосовано загальнофілософські та спеціально-юридичні методи дослідження соціальних закономірностей, правових явищ і юридичних категорій.

Результати. У результаті розгляду правових засад поділу корпоративних прав подружжя крізь призму законодавчого регулювання та судової практики визначено відсутність спеціальних нормативних положень як на рівні СК України, так і в межах корпоративного законодавства щодо визначення правового режиму корпоративного майна, сформованого за рахунок спільного майна подружжя, зокрема як внеску до статутного капіталу юридичної особи. Відсутність необхідного рівня правового регулювання має наслідком формування різних підходів судової практики до того, яке майно належить корпорації, а яке є спільною сумісною власністю подружжя.

Висновки. Правовідносини щодо поділу корпоративних прав подружжя потребують належної правової регламентації, яка б урахувала основні напрацювання судової практики, зокрема в частині фіксації положення про те, що об'єктом спільної сумісної власності подружжя є майно, передане одним із них як внесок (вклад) учасника до статутного капіталу юридичної особи. При розлученні внесок учасника до статутного капіталу, що є об'єктом спільної сумісної власності подружжя, підлягає поділу між подружжям з урахуванням його вартості на дату поділу, якщо інше не визначено договором між подружжям. Закріплення зазначеного положення на нормативному рівні сприятиме визначеності прав та обов'язків подружжя і зменшенню кількості судових спорів із цієї категорії справ.

Ключові слова: подружжя, корпоративні права, внесок учасника, дивіденди, розлучення.

Вступ

Сучасні умови розвитку економічних відносин, широкий розвиток інформаційних технологій та активізація підприємницької діяльності впливають на різні аспекти правового регулювання. Зазначене стосується такої традиційної і доволі усталеної сфери права, як сімейні відносини, у межах якої виникають проблеми, пов'язані з участю подружжя у корпоративних відносинах, використанням спільного майна подружжя у діяльності корпорацій, здійсненні і розподілом корпоративних прав. У процесі нормативного регулювання корпоративних відносин, розгляду та вирішення корпоративних спорів слід урахувати сімейний стан засновників та учасників – юридичних осіб. Складнощі регулювання таких відносин обумовлені також тим, що вони перебувають на межі різних сфер права – корпоративного та сімейного, кожне з яких має власні принципи, засади й особливості правової регламентації. Спори щодо здійснення та розподілу корпоративних прав подружжя часто є предметом судового розгляду, у процесі вирішення яких національними судами були сформовані різні правові підходи, врахування яких має важливе значення з огляду на доволі поверхневе регулювання зазначених відносин на законодавчому рівні.

Метою статті є дослідження особливостей розгляду судових спорів щодо розподілу корпоративних прав подружжя, визначення загальних закономірностей, притаманних вирішенню такої категорії спорів, а також окреслення тенденцій захисту таких корпоративних прав, сформованих національною правовою системою, формулювання висновків і пропозицій щодо вдосконалення національної системи правового регулювання сімейних відносин.

Проблематика правового регулювання сімейних відносин як на національному рівні, так і крізь призму

міжнародного приватного права, була предметом наукового дослідження українських науковців, зокрема Т. В. Боднар, А. С. Довгерт, О. В. Дзери, В. І. Кисіля, С. І. Шимон та інших. Дослідженню питань корпоративних правовідносин у правовій доктрині присвячені праці В. А. Васильєвої, В. М. Кравчука, Н. С. Коровяковської, В. В. Луця, І. В. Спасибо-Фатєєвої та інших науковців. Однак правові засади здійснення корпоративних прав подружжя, особливості набуття таких прав у процесі шлюбу та їх поділу внаслідок розлучення фактично мало досліджені представниками національної правової доктрини. У цьому зв'язку варто звернути увагу на монографічне дослідження Н. В. Вінтоняк, присвячене правовому режиму корпоративних прав подружжя (Вінтоняк, 2021). Водночас, урахуваючи значну динаміку судової практики розгляду та вирішення спорів щодо таких корпоративних прав, зазначимо відсутність як на рівні судової практики, так і в межах правової доктрини єдиного підходу щодо регулювання відносин, які виникають між подружжям у зв'язку з поділом майна, що використовується у корпоративних відносинах, як об'єктів права спільної сумісної власності, що зумовлює актуальність звернення до вказаної тематики.

Методи

У процесі визначення та аналізу особливостей поділу корпоративних прав подружжя та їх наслідків у законодавстві, правовій доктрині та судовій практиці було застосовано загальнофілософські та спеціально-юридичні методи дослідження соціальних закономірностей, правових явищ і юридичних категорій. Зокрема, формально-юридичний метод використовувався у процесі дослідження тлумачення таких правових категорій, як частка у статутному капіталі та вартість внеску у статутному капіталі; системно-структурний метод було застосовано для аналізу

співвідношення норм корпоративного та сімейного права, що дало змогу запропонувати напрями вдосконалення національного законодавства України в частині поділу корпоративних прав подружжя та окреслити тенденції розгляду й вирішення таких спорів у національній судовій системі.

Результати

Проблематика поділу корпоративних прав подружжя є однією з найбільш складних у межах національної правової доктрини та судової практики. Зазначене пояснюється як існуванням значної кількості правових позицій, рішень судових органів різних інстанцій і неоднозначністю напрацьованої судової практики, так і різними підходами нормотворця, зумовленими оновленням корпоративного законодавства, проведеними в останні роки. Неоднозначність розв'язання проблем сімейного права у корпоративних відносинах є наслідком також різних правових засад визначення належності майна в сімейному праві та згідно з корпоративним законодавством.

Як слушно зазначає Н. Д. Вінтоняк, "у процесі законодавчого регулювання корпоративних відносин потрібно враховувати сімейний стан учасників юридичних осіб корпоративного типу... Складнощі регулювання таких відносин обумовлені тим, що вони регулюються на межі різних правових норм. З однієї сторони, подружжя набуває тих прав та обов'язків, що виникають у осіб, які перебувають у шлюбі, а з іншої — вони є самостійними суб'єктами, які можуть бути учасниками інших правовідносин" (Вінтоняк, 2021, с. 8).

Зазначимо, що основне коло питань, пов'язаних із поділом корпоративних прав подружжя, базується на низці правових аспектів:

- юрисдикції розгляду та вирішення судових спорів щодо поділу корпоративних прав подружжя (тобто чи є вони компетенцією господарських судів або судів загальної юрисдикції з огляду на правовий статус їх сторін як учасників сімейних правовідносин);
- визначенні форм участі подружжя у корпоративних відносинах (чи займається один із подружжя індивідуальною підприємницькою діяльністю без статусу юридичної особи, чи є учасником (засновником) юридичної особи та визначення її організаційно-правової форми — приватне підприємство, господарське товариство тощо);
- поділі доходів (зокрема дивідендів), одержаних за рахунок корпоративних прав одного з подружжя;
- визначенні правового режиму корпоративного майна, що може бути предметом поділу (чи є воно об'єктом права власності самої юридичної особи або об'єктом спільної власності подружжя);
- співвідношенні категорій "внесок" до статутного капіталу юридичної особи та "вартість частки" учасника юридичної особи й визначенні того, що є предметом поділу.

Послідовно розглянемо зазначені питання з врахуванням динаміки національної правової системи та судової практики, а також спробуємо визначити основні тенденції розгляду та вирішення спорів щодо розподілу корпоративних прав подружжя у національному правопорядку.

Насамперед зазначимо відсутність спеціальних нормативних положень як на рівні Сімейного кодексу України (надалі СК України), так і в межах корпоративного законодавства щодо визначення правового режиму корпоративного майна, сформованого за рахунок спільного майна подружжя, зокрема як внеску до статутного капіталу юридичної особи.

Загальний принцип щодо визначення майна, яке є спільною власністю подружжя, закріплений у ст. 60 СК

України, згідно з якою майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один із них не мав із поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу) (Сімейний кодекс України, 2002).

Утім, упродовж тривалого часу судові органи України по-різному вирішували питання належності та розподілу корпоративних прав, що стало підставою для розгляду Конституційним Судом України питання щодо офіційного тлумачення положення ч. 1 ст. 61 СК України "Об'єкти права спільної сумісної власності" та винесення рішення від 19 вересня 2012 року № 17-рп/2012 (Конституційний Суд України, 2012).

До Конституційного Суду України звернулося приватне підприємство "IKIO" з клопотанням дати офіційне тлумачення положення ч. 1 ст. 1 61 СК України щодо того, чи є статутний капітал і майно приватного підприємства об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Суб'єкт права на конституційне звернення стверджував, що неоднакова судова практика порушила його конституційні права, оскільки неоднозначне розуміння змісту права спільної сумісної власності подружжя судами загальної юрисдикції призводить до прийняття різних за змістом і правовими наслідками рішень. В одному випадку суди визначили майно та статутний капітал приватного підприємства "IKIO", створеного за рахунок спільної сумісної власності подружжя, як об'єкт права спільної сумісної власності подружжя і здійснили його поділ у відсотковому співвідношенні між спадкоємцями, в інших — виходили з того, що статутний капітал і майно такого підприємства не є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, а тому один із подружжя має право тільки на частку одержаних доходів від діяльності приватного підприємства.

Як зазначив Конституційний Суд України (надалі КСУ), з положень СК України випливає, що власність у сім'ї існує у двох правових режимах: спільна сумісна власність подружжя та особиста приватна власність кожного з подружжя. Підставами набуття права спільної сумісної власності подружжя є юридично визначений факт шлюбних відносин або проживання чоловіка й жінки однією сім'єю, а особистої приватної власності кожного з подружжя є, зокрема, поділ, виділ належної частки за законом і спадкування. Внесок до статутного капіталу та виділене зі спільної сумісної власності подружжя майно (кошти) передаються у власність приватного підприємства. На думку КСУ, приватне підприємство (або його частина), засноване одним із подружжя, — це окремий об'єкт права спільної сумісної власності подружжя, до якого входять усі види майна, у тому числі внесок до статутного капіталу та майно, виділене з їхньої спільної сумісної власності.

Таким чином, КСУ дійшов висновку, що статутний капітал і майно приватного підприємства, сформовані за рахунок спільної сумісної власності подружжя, є об'єктом їхньої спільної сумісної власності (Конституційний Суд України, 2012).

Упродовж тривалого часу судова практика України щодо розгляду спорів про поділ корпоративного майна подружжя базувалася на зазначеному рішенні КСУ й визначала майно приватного підприємства об'єктом спільної власності подружжя. Проте у 2018 році було прийнято Закон України "Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю" (Верховна Рада України, 2018) і внесено відповідні зміни до Цивільного

кодексу України, що стало підставою для змін відповідних положень судової практики розгляду та вирішення зазначених спорів.

Однак рішення КСУ залишаються чинними незалежно від зміни суспільних відносин і відповідного оновлення законодавства. Тому й після змін, як зазначається суддями, "це рішення КСУ актуальне сьогодні, а практика Верховного Суду осучаснила його застосування" (Ольга Ступак прочитала лекцію для суддів..., 2021).

Одним із перших питань, що виникає у процесі судового розгляду спорів про поділ корпоративних прав подружжя, є *питання визначення юрисдикції суду*, тобто підвідомчості таких спорів. Зазвичай справи про поділ корпоративних прав подружжя є предметом розглядів судів загальної юрисдикції за правилами цивільного процесу, але можливі випадки господарської юрисдикції спорів, що впливають із корпоративних прав подружжя.

Розглянемо питання визначення юрисдикції корпоративних спорів подружжя більш детально. Як відомо, критеріями розмежування судової юрисдикції, тобто передбаченими законом умовами, за яких певна справа підлягає розгляду за правилами того чи іншого виду судочинства, є суб'єктний склад правовідносин, предмет спору та характер спірних правовідносин у їх сукупності. Таким критерієм може бути також пряма вказівка в законі на вид судочинства, у якому розглядається визначена категорія справ.

Справи, що належать до юрисдикції господарських судів, визначені ст. 20 Господарського процесуального кодексу України, за змістом якої господарські суди розглядають справи у спорах, що виникають у зв'язку зі здійсненням господарської діяльності, та інші справи у визначених законом випадках, зокрема у спорах, що виникають із корпоративних відносин, у тому числі й спорах між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи або між юридичною особою та її учасником (засновником, акціонером, членом), у тому числі учасником, який вибув, пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням або припиненням діяльності такої юридичної особи, крім трудових спорів; справи у спорах, що виникають із правочинів щодо акцій, часток, паїв, інших корпоративних прав в юридичній особі, крім правочинів у сімейних і спадкових правовідносинах; інші справи у спорах між суб'єктами господарювання. Водночас, згідно з положеннями ст. 19 Цивільного процесуального кодексу України, суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи, що виникають із цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших правовідносин, крім справ, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства.

Аналізуючи положення підвідомчості господарських спорів, Велика Палата Верховного Суду в п. 37 постанови від 03.11.2020 у справі № 922/88/20 (провадження № 12-59гс20) дійшла висновку, що справи у спорах щодо правочинів, незалежно від їхнього суб'єктного складу, що стосуються акцій, часток, паїв, інших корпоративних прав у юридичній особі, підлягають розгляду господарськими судами. Винятком є спори щодо таких дій, спрямованих на набуття, зміну або припинення сімейних і спадкових прав та обов'язків, які мають вирішуватися в порядку цивільного судочинства (Постанова від 03.11.2020).

Таким чином, на перший погляд здається, що враховуючи правовий статус учасників спірних відносин – членів подружжя, зазначені справи мають бути предметом розгляду судів загальної юрисдикції. Водночас при

вирішенні питання юрисдикції слід враховувати не лише статус сторін, але й предмет спірних відносин. У цьому аспекті Велика Палата Верховного Суду у постанові від 29.06.2021 № 916/2813/18 (Постанова від 29.06.2021) наголошує, що ознакою сімейних прав і обов'язків є їхній тісний зв'язок із відповідним носієм, що зумовлює неможливість їх передання (перекладення) іншій особі. Тобто носії таких прав та/або обов'язків можуть урегулювати свої відносини, пов'язані з їх реалізацією та/або виконанням, за домовленістю, зокрема шляхом укладення договору, про який ідеться у ст. 9 СК України, однак передати та/або переказати зазначені права та/або обов'язки на іншу особу їхні носії не можуть. Отже, зазначені норми права визначають правочин у сімейних правовідносинах як домовленість, зокрема між подружжям, батьками та дітьми про врегулювання належних їм сімейних прав та обов'язків, які тісно пов'язані з їхніми особами й не можуть бути передані та/або переказані на інших осіб. У зазначеному рішенні Верховний Суд констатував, що спірним договором не регулюються сімейні права й обов'язки між подружжям, батьками та дітьми, а тому цей правочин не є правочиним у сімейних правовідносинах. Враховуючи викладене, справа у спорі про визнання недійсним укладеного одним із подружжя без згоди іншого з подружжя договору щодо розпорядження часткою у статутному капіталі юридичної особи має розглядатися господарським судом.

Предметом судового розгляду часто є *питання віднесення доходів (дивідендів), отриманих одним із подружжя до правового режиму права спільної сумісної власності*. В ухвалі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 03 вересня 2014 року у справі № 6-27356св14 за позовом про поділ майна, придбаного у шлюбі (Вищий спеціалізований суд України..., 2014. Ухвала від 03.09.2014) (позивач просив суд поділити спільну сумісну власність подружжя, а саме 43 % частки у статутному капіталі товариства шляхом визнання за нею права власності на частину у гривневому еквіваленті частки у статутному капіталі товариства), зазначено таке: зі змісту ч. 2, 3 ст. 61 СК України випливає: якщо внесок до статутного капіталу господарського товариства зроблено за рахунок спільного майна подружжя, в інтересах сім'ї, то той із подружжя, хто не є учасником товариства, має право на поділ одержаних доходів. У випадку передання подружжям свого майна для здійснення підприємницької діяльності шляхом участі одного з них у заснуванні господарського товариства це майно належить зазначеному товариству на праві власності, а подружжя набуває відповідне майнове право, яке реалізується одним із подружжя (засновником) шляхом участі в управлінні товариством, а інший із подружжя набуває права вимоги виплати йому певних сум у разі поділу майна між подружжям (Вищий спеціалізований суд України..., 2014. Ухвала від 03.09.2014).

Колегія суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ в ухвалі від 30 липня 2014 року у справі № 6-23752св14 за позовом про визнання недійсним договору дарування також зазначає, що згідно зі ст. 61 СК України об'єктом права спільної сумісної власності подружжя може бути будь-яке майно, за винятком виключеного із цивільного обороту. Якщо одним із подружжя укладено договір в інтересах сім'ї, то гроші, інше майно, у тому числі гонорар, винагорода, які були одержані за цим договором, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

Відповідно до ч. 2, 3 ст. 61 СК України передбачено, що якщо внесок до статутного капіталу господарського товариства зроблено за рахунок спільного майна подружжя, в інтересах сім'ї, то той із подружжя, хто не є учасником товариства, має право на поділ одержаних доходів. Отже, правові підстави набуття права власності на частку в товаристві одним із подружжя впливають на майнові права іншого з подружжя (Вищий спеціалізований суд України..., 2014. Ухвала від 30.07.2014).

Верховний Суд у складі колегії судової палати Касаційного цивільного суду у постанові від 11 грудня 2019 року у справі № 638/19826/15-ц за позовом про поділ спільного майна подружжя зазначив, що за змістом ч. 2, 3 ст. 61 СК України, якщо внесок до статутного фонду господарського товариства зроблено за рахунок спільного майна подружжя, в інтересах сім'ї, то той із подружжя, хто не є учасником товариства, має право на поділ одержаних доходів. У разі використання одним із подружжя спільних коштів у супереччя ст. 65 СК України інший із подружжя має право на компенсацію вартості його частки (Верховний Суд України. Постанова від 11 грудня 2019).

Згідно з п. 28 Постанови Пленуму Верховного Суду України "Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя" № 11 від 21 грудня 2007 р. також наголошено, що виходячи зі змісту ч. 2, 3 ст. 61 СК України, якщо внесок до статутного фонду господарського товариства зроблено за рахунок спільного майна подружжя, в інтересах сім'ї, то той із подружжя, хто не є учасником товариства, має право на поділ одержаних доходів (Пленум Верховного Суду України, 2007).

Таким чином, судовою практикою чітко визначається, що дохід (дивіденди), одержаний за рахунок внеску до статутного капіталу юридичної особи одним із членів подружжя за рахунок спільного майна, є спільною сумісною власністю та підлягає поділу. Якщо внесення об'єктів спільної сумісної власності відбувається одноосібно одним із подружжя, без згоди іншого, то при поділі майна, що належить подружжю на праві спільної сумісної власності, інший із подружжя може звернутися з вимогою щодо компенсації тієї частини майна, яка була ним передана до статутного капіталу юридичної особи.

У процесі розгляду спорів щодо поділу корпоративних прав подружжя важливим є *визначення форми участі подружжя у корпоративних відносинах*, тобто чи займається подружжя індивідуальною підприємницькою діяльністю без статусу юридичної особи, чи є учасником (засновником юридичної особи) тощо.

У цьому аспекті важливе значення має наведене вище рішення КСУ щодо віднесення до спільного майна подружжя майна приватного підприємства. Водночас у правових позиціях Верховного Суду було розглянуто питання належності до спільного майна подружжя майна інших видів товариств корпоративного типу.

Так, у постанові від 29.06.2021 № 916/2813/18 Велика Палата Верховного Суду зазначає, що приватне підприємство – це не окрема організаційно-правова форма юридичної особи, а класифікуюча ознака юридичних осіб залежно від форми власності. За ознакою наявності чи відсутності учасників юридичні особи поділяються на товариства й установи, у зв'язку з чим приватне підприємство є товариством, оскільки воно має хоча б одного учасника. Установлення виду підприємницького товариства, до якого належить

приватне підприємство, а саме, що приватне підприємство є господарським товариством (зокрема товариством з обмеженою або додатковою відповідальністю) або кооперативом (зокрема сільськогосподарським кооперативом, сільськогосподарським кооперативним об'єднанням), у кожному конкретному випадку зумовлюватиме застосування до спірних правовідносин відповідного законодавства. У зв'язку із цим Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку, що ПП у цій справі є товариством з обмеженою відповідальністю (Верховний Суд України. Велика Палата, 2021. Постанова від 29.06.2021).

Одним із найбільш важливих питань, які потребують вирішення при розгляді справ щодо поділу корпоративних прав подружжя, є *визначення належності корпоративного майна, тобто чи є воно об'єктом права власності самої юридичної особи або об'єктом спільної власності подружжя*. Із цього приводу Верховний Суд конкретизував правову позицію, викладену в рішенні КСУ. У постанові від 13 березня 2019 року у справі № 756/10797/15 ВС зробив правовий висновок, що з моменту внесення коштів до статутного капіталу товариства за рахунок спільного сумісного майна подружжя такі кошти є власністю товариства, тому в одного з подружжя виникає лише право грошової вимоги щодо стягнення половини внесених до статутного капіталу коштів (Касаційний цивільний суд, 2019).

Як наголошує О. Ступак, "важливо те, що з моменту внесення до статутного капіталу товариства одним із подружжя чи то коштів, чи то майна їх власником стає товариство, а інший із подружжя набуває права грошової вимоги про стягнення половини внесених до статутного капіталу коштів чи майна" (Ольга Ступак прочитала лекцію для суддів..., 2021).

В іншій справі (постанова КЦС ВС від 19 лютого 2020 року у справі № 279/6459/14), яка стосувалася розгляду спору про поділ майна подружжя, один із яких є суб'єктом підприємницької діяльності, Верховний Суд указав, що майно фізичної особи-підприємця може бути об'єктом спільної сумісної власності подружжя і предметом поділу між кожним із подружжя. Отже, майно ФОП, коли не створюється приватне підприємство, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя (Касаційний цивільний суд, 2020).

Окремої уваги заслуговує позиція Великої Палати Верховного Суду у постанові від 29.06.2021 № 916/2813/18. Цей спір розглядався в порядку господарського судочинства, у якому позивач просив визнати недійсним договір відчуження одним із подружжя своєї частки у статутному капіталі ПП на користь третьої особи, оскільки договір укладений без згоди іншого з подружжя. Велика Палата Верховного Суду у постанові від 29.06.2021 № 916/2813/18 дійшла висновку, що право власності на майно, передане учасниками господарського товариства як внесок, належить товариству, а не його учасникам (засновникам). Тому майно господарського товариства, кооперативу належить їм на праві власності й не може належати на праві власності іншим особам (Верховний Суд України. Велика Палата, 2021. Постанова від 29.06.2021). Таким чином, з моменту внесення грошових коштів чи іншого майна як внеску таке майно належить на праві власності самому товариству і втрачає ознаки об'єкта права спільної сумісної власності подружжя.

Аналізуючи наведене вище рішення КСУ, Велика Палата Верховного Суду (Верховний Суд України. Велика Палата, 2021. Постанова від 29.06.2021) зазначає, що п. 1 рішення Конституційного Суду України

охоплює два різні випадки: перший – коли майно передано у власність юридичної особи, зареєстрованої як приватне підприємство. Тоді частка у статутному капіталі такої юридичної особи (але не її майно) може належати на праві приватної спільної сумісної власності подружжю; другий – коли йдеться про єдиний майновий комплекс, тобто про підприємство в розумінні ст. 191 ЦК України, яке не передане як внесок юридичній особі, а використовується одним із подружжя без створення юридичної особи, зокрема як фізичною особою-підприємцем. Тоді майно, яке входить до складу підприємства як єдиного майнового комплексу (але не частка у статутному капіталі майнового комплексу, оскільки майновий комплекс не може мати статутного капіталу), може належати на праві спільної сумісної власності подружжю.

Як зазначає О. Ступак, "основною відмінністю між двома наведеними випадками є те, що в разі внесення спільного майна подружжя (гроші, нерухомість, автомобілі тощо) до статутного капіталу юридичної особи воно стає власністю цієї особи, а не подружжя. Тож у такому випадку подружжю треба ділити вже не майно, а саме право на частку в статутному капіталі. Натомість, якщо спірне майно використовувалося в діяльності ФОП, то ділити слід саме відповідні об'єкти – по 1/2 грошей, нерухомості, авто тощо" (Ольга Ступак розповіла..., 2021).

Таким чином, аналіз національної судової практики щодо розподілу корпоративних прав подружжя засвідчує, що Верховний Суд дотримується засад того, що в разі передання подружжям спільного сумісного майна до статутного фонду юридичної особи, заснованої одним із подружжя, в іншого з подружжя право власності на майно (тобто речове право) трансформується у право вимоги (зобов'язальне право), що знаходить своє відображення у правових позиціях Верховного Суду. Фактично сутність зазначеного перетворення полягає у праві вимоги виплати половини вартості внесеного майна в разі поділу майна подружжя. При розгляді справ про поділ майна подружжя суди тривалий час дотримувались саме такої правової позиції.

Водночас, як слушно зазначає О. Михальчук, "проблематика полягала в невідповідності вартості внеску статутного капіталу (на момент набуття корпоративних прав учасника) реальній дійсній вартості частки учасника (на момент поділу спільного майна подружжя)" (Михальчук, 2024). Отже, по суті, має місце невідповідність розміру статутного капіталу до дійсної вартості активів корпорації.

Однак у 2024 р. Верховний Суд відійшов від цього принципу – у постанові від 10 квітня 2024 р. Великою Палатою Верховного Суду (Верховний Суд України. Велика Палата, 2024. Постанова від 10.04.2024) відступлено від правових позицій у тому, що один із подружжя при поділі спільного сумісного майна може претендувати на виплату частки у статутному капіталі, що є відмінним від виплати половини вартості внеску засновника у статутний капітал цього товариства. У постанові суд виходив із того, що вартість частки у статутному капіталі відповідає розміру внеску, якщо тільки сторона, яка стверджує про зміну цієї вартості на час розгляду справи, не доведе, що вартість частки змінилась.

Отже, за наявності спору щодо визначення вартості майна учасник товариства¹ має право вимагати проведення з ним розрахунків на підставі дійсної (ринкової) вартості майна товариства, а не на підставі

вартості, за якою майно обліковується у товаристві. Взяття майна на облік за певною вартістю є односторонньою вольовою дією товариства, яка не може бути беззаперечним доказом дійсної вартості майна. Сторони можуть доводити дійсну вартість майна будь-якими належними доказами. До таких доказів належать, у тому числі, висновки експертів (Верховний Суд України. Велика Палата, 2024. Постанова від 10.04.2024).

Отже, висновки Великої Палати Верховного Суду, згідно з постановою від 10 квітня 2024 року, мають важливе значення при формуванні правової позиції у подібних справах. Зокрема, член подружжя як власник спільного майна має право вимагати виплати половини вартості частки члена іншого з подружжя у статутному капіталі, а при поділі спільного сумісного майна – виплати частки у статутному капіталі, що є відмінним від виплати половини вартості внеску засновника при формуванні статутного капіталу товариства.

Дискусія і висновки

Проведене дослідження особливостей поділу корпоративних прав подружжя крізь призму законодавчого регулювання та судової практики засвідчило:

- відсутність спеціальних нормативних положень як на рівні СК України, так і в межах корпоративного законодавства щодо визначення правового режиму корпоративного майна, сформованого за рахунок спільного майна подружжя, зокрема як внеску до статутного капіталу юридичної особи та як такого, права на яке належать обом членам подружжя (навіть у випадку, коли інший член подружжя не є учасником чи засновником юридичної особи), якщо інше не визначене договором між подружжям;

- наявність різних підходів судової практики до того, яке майно належить корпорації, а яке є спільною сумісною власністю подружжя. При цьому нині практикою Верховного Суду скориговане рішення КСУ від 19.09.2012 р.: враховуючи, що право власності на майно, передане учасниками господарського товариства як внесок, належить товариству, лише частка у статутному капіталі юридичної особи може належати на праві спільної сумісної власності подружжя;

- неоднозначність висновків судової практики щодо розгляду та вирішення спорів щодо поділу корпоративних прав, зокрема в частині визначення, яке майно, що використовується у корпоративних відносинах, є спільною сумісною власністю та підлягає поділу (майно, передане одним із подружжя як внесок (вклад) до статутного капіталу й обліковується на дату його внесення, або вартість внеску до статутного капіталу, яка визначена на момент поділу спільного майна подружжя).

Правовідносини щодо поділу корпоративних прав подружжя потребують належної правової регламентації, яка б урахувала основні напрацювання судової практики.

Ураховуючи вищенаведене, пропонуємо доповнити СК України нормою про те, що об'єктами спільної сумісної власності подружжя є майно, передане одним із них як внесок (вклад) учасника до статутного капіталу юридичної особи. При розлученні внесок учасника до статутного капіталу, що є об'єктом спільної сумісної власності подружжя, підлягає поділу між подружжям з урахуванням його вартості на дату поділу, якщо інше не визначено договором між подружжям.

¹ Зокрема, до яких може належати один або обидва з подружжя.

Закріплення зазначеного положення на нормативному рівні сприятиме визначеності прав та обов'язків подружжя, а також зменшенню кількості судових спорів щодо поділу корпоративних прав подружжя.

Джерела фінансування. Це дослідження не отримало жодного гранту від фінансової установи в державному, комерційному або некомерційному секторах.

Список використаних джерел

- Верховна Рада України. (2018). *Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю*. Закон України від 6 лютого 2018 року № 2275-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text>
- Верховний Суд України. (2019). Постанова від 11 грудня 2019 р., справа № 638/19826/15-ц. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86468310>.
- Верховний Суд України. (2021). *Ольга Ступак прочитала лекцію для суддів щодо практики Верховного Суду у кредитних спорах*. https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokazniki-diynosti/navch_suddiv_praciv_aparativ_2021/1213542/.
- Верховний Суд України. (2021). *Ольга Ступак розповіла, як ділити корпоративні права між подружжям при розлученні*. <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1214722/>.
- Верховний Суд України. Велика Палата. (2020). Постанова від 03.11.2020 № 922/88/20. <https://verdictum.ligazakon.net/document/93217980>
- Верховний Суд України. Велика Палата. (2021). Постанова від 29.06.2021 № 916/2813/18. <https://verdictum.ligazakon.net/document/98531899>.
- Верховний Суд України. Велика Палата. (2024). Постанова від 10.04.2024 № 760/20948/16-ц. https://verdictum.ligazakon.net/document/11852/0073?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03
- Верховний Суд України. Касаційний цивільний суд. (2019). Постанова від 13.03.2019 № 756/10797/15-ц, 61-40676св18. https://ips.ligazakon.net/document/view/C018322?ed=2019_03_13.
- Верховний Суд України. Касаційний цивільний суд. (2020). Постанова від 19 лютого 2020 р. у справі № 279/6459/14. https://protocol.ua/ua/postanova_ktss_vp_vid_19_02_2020_roku_u_spravi_279_6459_14_ts.
- Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. (2014). Ухвала від 03 вересня 2014 року, справа № 6-27356св14. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/40929950>.
- Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. (2014). Ухвала від 30 липня 2014, справа № 6-23752св14. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/40098087>.
- Вінтоняк, Н. Д. (2021). *Правовий режим корпоративних прав подружжя*. Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України.
- Конституційний Суд України. (2012). *Рішення у справі за конституційним зверненням приватного підприємства "ІКІО" щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 61 Сімейного кодексу України*. Рішення від 19 вересня 2012 року № 17-рп/2012. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-12#Text>.
- Михальчук, О. (2024). *ВП ВС відступила від правової позиції щодо порядку поділу спільного сумісного майна*. <https://www.hsa.org.ua/blog/vp-vs-vidstupila-vid-pravovoyi-pozicii-shhodo-poriadku-podilu-spilnogo-sumisnogo-maina>.
- Пленум Верховного Суду України. (2007). *Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу*. Постанова № 11 від 21 грудня 2007 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-07#Text>.
- Сімейний кодекс України. (2002). Закон від 10 січня 2002 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.

References

- Constitutional Court of Ukraine. (2012). *Decision in the case of the constitutional appeal of the private enterprise 'IKIO' regarding the official interpretation of the provisions of part one of Article 61 of the Family Code of Ukraine*. Decision of 19 September 2012 No. 17-rp/2012 [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-12#Text>.
- High Specialised Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases. (2014). Ruling of 3 September 2014, case No. 6-27356св14 [in Ukrainian]. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/40929950>.
- High Specialised Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases. (2014). Ruling of 30 July 2014, case No. 6-23752св14 [in Ukrainian]. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/40098087>.
- Mykhalchuk, O. (2024). *The Supreme Court departed from its legal position on the procedure for the division of joint property* [in Ukrainian]. <https://www.hsa.org.ua/blog/vp-vs-vidstupila-vid-pravovoyi-pozicii-shhodo-poriadku-podilu-spilnogo-sumisnogo-maina>.
- Supreme Court of Ukraine. (2021). *Olga Stupak explained how to divide corporate rights between spouses in divorce proceedings* [in Ukrainian]. <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1214722/>.
- Supreme Court of Ukraine. (2021). *Olga Stupak gave a lecture to judges on the practice of the Supreme Court in credit disputes* [in Ukrainian]. https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokazniki-diynosti/navch_suddiv_praciv_aparativ_2021/1213542/.
- Plenum of Supreme Court of Ukraine. (2007). *On the practice of applying legislation by courts when considering cases on the right to marriage and divorce*. Resolution No. 11 of 21 December 2007 [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-07#Text>.
- Supreme Court of Ukraine. Civil Court of Cassation. (2019). Resolution No. 756/10797/15-ц, 61-40676св18 dated 13 March 2019 [in Ukrainian]. https://ips.ligazakon.net/document/view/C018322?ed=2019_03_13.
- Supreme Court of Ukraine. Civil Court of Cassation. (2020). Resolution of 19 February 2020 in case No. 279/6459/14 [in Ukrainian]. https://protocol.ua/ua/postanova_ktss_vp_vid_19_02_2020_roku_u_spravi_279_6459_14_ts.
- Supreme Court of Ukraine. Grand Chamber. (2020). Resolution No. 922/88/20 of 3 November 2020 [in Ukrainian]. <https://verdictum.ligazakon.net/document/93217980>
- Supreme Court of Ukraine. Grand Chamber. (2021). Resolution No. 916/2813/18 dated 29 June 2021 [in Ukrainian]. <https://verdictum.ligazakon.net/document/98531899>.
- Supreme Court of Ukraine. Grand Chamber. (2024). Resolution No. 760/20948/16-ц dated 10 April 2024 [in Ukrainian]. https://verdictum.ligazakon.net/document/118520073?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2018). *On Limited Liability Companies and Additional Liability Companies*. Law of Ukraine dated 6 February 2018 No. 2275-VIII [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text>.
- Vintonak, N. D. (2021). *Legal regime of corporate rights of spouses*. Research Institute of Private Law and Entrepreneurship named after Academician F. G. Burchak of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
- Supreme Court of Ukraine. (2019). Resolution of 11 December 2019, case No. 638/19826/15-ц [in Ukrainian]. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86468310>.
- Family Code of Ukraine. (2002). Law of 10 January 2002 [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.

Отримано редакцією журналу / Received: 06.09.25
Прорецензовано / Revised: 23.09.25
Схвалено до друку / Accepted: 25.09.25

Liliya RADCHENKO, PhD (Law), Assoc. Prof.

ORCID ID: 0000-0002-3783-9489

e-mail: gli@online.ua

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

DIVISION OF SPOUSES' CORPORATE RIGHTS: REGULATORY FRAMEWORK AND JUDICIAL PRACTICE

Background. *The article examines the peculiarities of the distribution of corporate rights of spouses in legislation and national judicial practice. Trends in the consideration and resolution by courts of disputes concerning the division of joint property of spouses that is the subject of corporate relations are identified. Conclusions and proposals for improving the national system of legal regulation of family relations are formulated.*

Methods. *In the process of identifying and analysing the peculiarities of the division of corporate rights of spouses and their consequences in legislation, legal doctrine and judicial practice, general philosophical and special legal methods of researching social patterns, legal phenomena and legal categories were applied.*

Results. *As a result of considering the peculiarities of the division of corporate rights of spouses through the prism of legislative regulation and judicial practice, the absence of special normative provisions both at the level of the Family Code of Ukraine and within the framework of corporate legislation regarding the determination of the legal regime of corporate property formed at the expense of the joint property of spouses in particular, as a contribution to the authorised capital of a legal entity, as such, the right to which is enjoyed by both spouses (even if the other spouse is not a participant or founder of the legal entity), unless otherwise specified in the agreement between the spouses.*

The lack of necessary legal regulation has led to the development of various approaches in judicial practice regarding the ownership of property by corporations and the joint ownership of spouses.

Conclusions. *Legal relations regarding the division of corporate rights of spouses require proper legal regulation that would take into account the main developments in judicial practice, in particular in terms of establishing that the objects of joint shared ownership of spouses are property transferred by one of them as a contribution (investment) of a participant to the authorised capital of a legal entity. In the event of divorce, the participant's contribution to the authorised capital, which is the object of joint property of spouses, is subject to division between the spouses, taking into account its value on the date of division, unless otherwise specified in the agreement between the spouses. The consolidation of this provision at the regulatory level will contribute to the certainty of the rights and obligations of spouses and reduce the number of court disputes in this category of cases.*

Keywords: *spouses, corporate rights, participant's contribution, dividends, divorce.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.